

شناسایی عوامل تأثیرگذار بر واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا

سامره یعقوبی^۱

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

عزت اله عزتی

عضو هیأت علمی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ابراهیم رومینا

عضو هیأت علمی گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

(تاریخ دریافت ۹۷/۳/۲۲ - تاریخ تصویب ۹۸/۸/۲۹)

چکیده

کشورهای جنوب غرب آسیا دارای چالش‌های سیاسی، فرهنگی، مذهبی، اقتصادی و ایدئولوژیکی متعددی می‌باشند که از سوی دیگر فاقد ساختار منطقه‌ای فراگیر هستند تا بتوانند در راستای حل و فصل منازعات و چالش‌های شکل گرفته گام بردارند و از این رو در مقاله حاضر، با توجه به واگرایی منطقه‌ای در جنوب غرب آسیا پرسش اساسی این است که «عوامل تأثیرگذار بر واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا کدامند؟ داده‌های مورد نیاز تحقیق به روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع آوری شده است و روش تجزیه و تحلیل در بخش کتابخانه‌ای توصیفی و تحلیلی است و در بخش میدانی نیز از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که عواملی از قبیل حمایت کشورهای غربی از تهاجم عربستان به یمن و ارتکاب جنایات جنگی توسط این رژیم، تلاش قدرت‌های فرمانطقه‌ای برای ترویج پروژه ایران هراسی، رواج ناسیونالیسم افراطی در بین اعراب، کردها؛ با هدف تقویت روحیه جدایی طلبی، برداشت‌های متفاوت از مفاهیمی مانند جهاد در جهان اسلام، منازعات پیرامون حق بهره‌برداری از رودخانه‌های مرزی و منابع آب مشترک از مهمترین عوامل تأثیرگذار بر واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: واگرایی، منطقه، واگرایی منطقه‌ای، چالش‌ها، جنوب غرب آسیا.

Email: s_yaghoobi2012@yahoo.com

^۱ نویسنده مسئول

فصلنامه علمی مطالعات روابط بین‌الملل، سال سیزدهم، شماره ۵۱، پاییز ۱۳۹۹، صص. ۲۲۹ - ۲۵۵.

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

مقدمه

همگرایی و واگرایی، دو رفتار متضاد در روابط دولت‌ها و بازیگران سیاسی هستند. شکل‌گیری، بقا و یا سقوط فرآیند هم‌گرایی و واگرایی، تابعی از تلقی دولت‌ها و بازیگران نسبت به منافع ملی و جمعی یا فردی خود است. به عبارت دیگر، بازیگری که تن به شرکت در فرآیند هم‌گرایی و واگرایی با سایر بازیگران می‌دهد، به این مسأله می‌اندیشد که این عمل تا چه اندازه منافع او را تأمین و تهدیدات را از او دور می‌سازد. بنابراین فلسفه این دو پدیده را درک وجود منفعت برای بازیگران، در پرتو شکل‌گیری آن‌ها تشکیل می‌دهد. به هر ترتیب هم‌گرایی و واگرایی به عنوان فرآیند، و یکپارچگی و تجزیه به عنوان پدیده، از ماهیت ژئوپلیتیکی برخوردار هستند. زیرا پیدایش، شکل‌گیری، بقا، نابودی و احیای مجدد آن‌ها محصول تعامل عناصر سه‌گانه‌ی جغرافیا، سیاست و قدرت است. به عبارت دیگر نمی‌توان موردی از فرآیند هم‌گرایی و واگرایی و یا یکپارچگی و تجزیه را سراغ گرفت که متغیرهای جغرافیا، سیاست و قدرت، در ابعاد مختلف آن نقش ایفا ننماید. یعنی، علت وجودی و پیدایش ساختار و سیستم و بالاخره کارکردهای آن‌ها، محصول ترکیب متغیرهای عناصر سه‌گانه است (حافظ نیا و دیگران، ۱۳۹۱: ۶۳). هنگامی که بازیگران سیاسی یک منطقه از یکدیگر فاصله گرفته و رغبتی به همکاری و اتفاق منطقه‌ای با هم نداشته باشند گفته می‌شود که بازیگران این واحدهای سیاسی واگرا شده‌اند. یعنی زمینه‌ی وحدت و پیوستگی را نادیده گرفته و از دست داده‌اند. در واگرایی، کشورها برای تأمین بهتر منافع خود و افزایش ضریب امنیتی، تمایلات فرامنطقه‌ای بیشتری از خود نشان می‌دهند. همان‌گونه که عواملی سبب توسعه همکاری و برقراری اتحاد میان واحدهای سیاسی متفاوت می‌شود، عواملی نیز در واگرایی و ایجاد تعارض میان دولت‌ها، موجب میشوند که آنها را از یکدیگر دور ساخته و زمینه‌های بحران را فراهم نمایند (قوام، ۱۳۷۱: ۲۵۴). منطقه‌گرایی عامل تقویت روابط فرهنگی، سیاسی، نظامی، اقتصادی و بین‌المللی در عرصه سیاست جهانی محسوب می‌شود. دولت‌ها از طریق وارد شدن در اتحادیه‌های منطقه‌ای، تا حد زیادی بستر تعادل و همکاری بین یکدیگر را به وجود می‌آورند. منطقه‌گرایی باعث می‌

شود تا کشورها ی یک منطقه بتوانند با قابلیت و ظرفیت بهتر در سطح جهانی ایفای نقش کنند (مویر، ۱۳۷۹: ۸۳). مرتبط سازی خصوصیات ملی و منطقه ای مدلی از تحول در نظام بین الملل است (Schmitter, 1969: 64). امروزه همگرایی منطقه ای با توجه به عامل جغرافیا مورد توجه اکثریت کشورهای جهان قرار گرفته است. کشورها اگر در یک گروه منطقه ای قرار گیرند بهتر می توانند منافع منطقه و کشورهای خود را تامین کنند و ضعف ها و نقصان های خود را بر طرف نمایند (فرجی راد، ۱۳۸۳: ۲۶). از جمله زمینه های واگرایی را می توان به مواردی همچون: ۱. گسیختگی فضایی و جغرافیایی و نبودن یکپارچگی، ۲. گسیختگی، تضاد و تعارض فرهنگی ۳. وزن ژئوپلیتیکی به نسبت برابر در الگوهای متوازن که باعث شکل گیری گونه ای از رقابت بین اعضای آن می شود؛ ۴. شرایط خصمانه و تعارض منافع و احساس تهدید امنیتی به یکدیگر ۵. محو شدن هدف مشترک یا مشترک ۶. وجود نیروها و تشکل های رقیب ۷. گوناگونی انگیزه های بروز تحول در سیاستهای، ایدئولوژی ها و نظام های سیاسی اعضای تشکل اشاره کرد (حافظ نیا، ۱۳۸۹: ۵۸). منطقه ی جنوب غرب آسیا علی رغم برخورداری از فرصت های ژئوپلیتیکی منحصر به فرد، از چالش ها، تنگناها و مشکلات ژئوپلیتیکی متعددی رنج می برد که زمینه ساز واگرایی در بین کشورهای این منطقه شده است. لذا در این پژوهش سعی شده عوامل واگراساز منطقه ای در جنوب غرب آسیا شناسایی شود.

۱- بیان مسئله

جنوب غربی آسیا به طور تاریخی یکی از کانون های عمده پیدایش تمدن ها و فرهنگ های دیرین بشر و از محورها و مسیرهای عمده تبادل فرهنگی، علمی و تجاری بین شرق و غرب عالم بوده است. منطقه جنوب غرب آسیا با داشتن امکانات و موقعیت های ممتاز جغرافیایی، وجود تنگه های مهم و همچنین با داشتن منابع غنی از اهمیت ویژه ژئوپلیتیکی و استراتژیکی برخوردار می باشد؛ اما عوامل واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا بسیار زیاد

است و کشور های این منطقه همواره با چالش های گوناگون سیاسی، امنیتی، اقتصادی، ایدئولوژیکی، فرهنگی، جنگ، توسعه نیافتگی و حتی فقر و فلاکت انسانی، بحران آب، مشکلات زیست محیطی، مسایل و مشکلات جمعیتی، اختلافات مرزی و سرزمینی، تنوعات قومی و مذهبی و... مواجه بوده اند که موجب بحران هایی در این منطقه شده اند که از سوی دیگر فاقد ساختار منطقه ای فراگیر هستند تا بتوانند در راستای حل و فصل منازعات و چالش های شکل گرفته گام بردارند. شناسایی عوامل واگراساز منطقه ای در جنوب غرب آسیا به عنوان مسأله این پژوهش است. یکی از ویژگی های روابط بین الملل پس از جنگ جهانی دوم، رشد و توسعه همکاری و همگرایی منطقه ای در چارچوب منطقه ای شدن بوده است. منطقه استراتژیکی و ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا که زمانی مهد و خاستگاه تمدن های اولیه بشری و محل ظهور و پیدایش ادیان بزرگ بوده، امروزه همچنان اهمیت خود را به عنوان مرکز ثقل سیاست بین الملل حفظ کرده است. به نظر می رسد همگرایی در جنوب غرب آسیا یکی از اولویت های این منطقه به شمار می رود. شناسایی عوامل واگراساز و دوری از آنها و توسعه، تعمیق و استمرار همکاریهای چندجانبه و استفاده از فرصت های ژئوپلیتیکی، می تواند زمینه را برای نیل تدریجی به سطحی از همگرایی در این منطقه فراهم نماید.

۲- جنبه نوآوری و جدید بودن تحقیق

قدرتمند شدن یک دولت در هر منطقه به طور مستقیم به قدرتمند سازی فضای داخلی و نیز باثبات سازی کل آن منطقه بستگی دارد. تنها در یک منطقه باثبات است که یک دولت کارآمد داخلی امکان الگوسازی در بیرون از مرزهای خود را می یابد و می تواند همکاری دیگران را جلب نماید. در جنوب غرب آسیا با ضعف ساختاری و بی ثباتی بالقوه با دولت های ظاهراً باثبات مواجه هستیم. با توجه به ناکارآمدی دولت ها از یک سو و تشدید چالش های امنیتی، اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، انسانی و... به نظر می رسد بنیان

دولت- ملت ها در این منطقه دچار لرزش شده و این موضوع دستیابی به راهکارهای لازم برای حل این مشکلات را بدون همگرایی کشورهای منطقه، دشوار ساخته است. لذا جنبه نو بودن این تحقیق به این شکل می باشد که با مشخص نمودن مهمترین عوامل تاثیرگذار بر واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا، به کاهش این عوامل واگراساز و افزایش همگرایی منطقه ای کمک نماید.

۳- مبانی نظری

۳-۱- منطقه

منطقه در اصل و ریشه ی خود به معنای خط و نیز ناحیه و بخش است. مشخصه منطقه داشتن خصلت و خصوصیتی است مبتنی بر مکان و اساساً واژه ای دال بر جغرافیا است. «این واژه ممکن است به توزیع نژادی و قومی گروهها، ترکیبهای متعارف جغرافیایی و اقلیمی و یا به محدودهای سیاسی رجوع کند» (شایان، کامل نیا، ۱۳۸۷: ۱۱). در جغرافیای سیاسی به یک فضای جغرافیایی که از یک سلسله پدیده های مشابه و عوامل پیوند دهنده ی اجزای تشکیل دهنده آن محیط برخوردار باشد، هم از نظر فیزیکی و هم از نظر محیط انسانی، منطقه گفته می شود. یک منطقه در جغرافیا هنگامی قابل تشخیص است که از یک شخصیت جغرافیایی یکپارچه برخوردار بوده و از دیگر مناطق، متمایز باشد به طوری که اجزای آن به خوبی آشکار و قابل تشخیص و شناسایی باشد. از نظر فیزیکی یک منطقه باید محیط یکپارچه باشد یا حداقل دارای ویژگی های جغرافیایی و استراتژیک مشابهی باشد مثل واقع شدن در یک شبه جزیره مانند کشورهای واقع در شب هجزیره عرب و یا واقع شدن بر گرد یک دریا مانند کشورهای ساحلی خلیج فارس (مجتهد زاده، ۱۳۸۱: ۱۹۵). یک منطقه در ابتدا حوزه وسیعی است که با معیارهای فرهنگی و طبیعی مشخص می شود (بایزیدی، ۱۳۹۱: ۴۴). پیوند یکپارچگی و هماهنگی مفاهیمی هستند که در معنای منطقه (ناحیه) مندرج می باشند (شکوئی، ۱۳۶۴: ۴۰). ویژگیهای طبیعی و انسانی یک

منطقه، خالق فضاها و قلمروهای به نسبت منحصر به فردی هستند و همین ویژگیهای خاص و منحصر به فرد، عامل جدایی و تمایز یک منطقه از محیط‌ها و مناطق دیگر به شمار می‌رود (هاگت، ۱۳۷۵: ۲۷). با عنایت به عوامل طبیعی نظیر نوع اقلیم (بارش و دما)، جنس خاک، وضعیت توپوگرافی و همچنین پیوندها و عوامل مشابه انسانی و فرهنگی که در حوزه ی جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا بر روی هم و به طور نسبی دیده می‌شود، مولفان کتاب جغرافیای سیاسی خاورمیانه و آفریقا، این ناحیه ی وسیع را به منزله ی یک منطقه جغرافیایی خاص قلمداد کرده اند (درایسدل-بلیک، ۱۳۶۹: ۱۰).

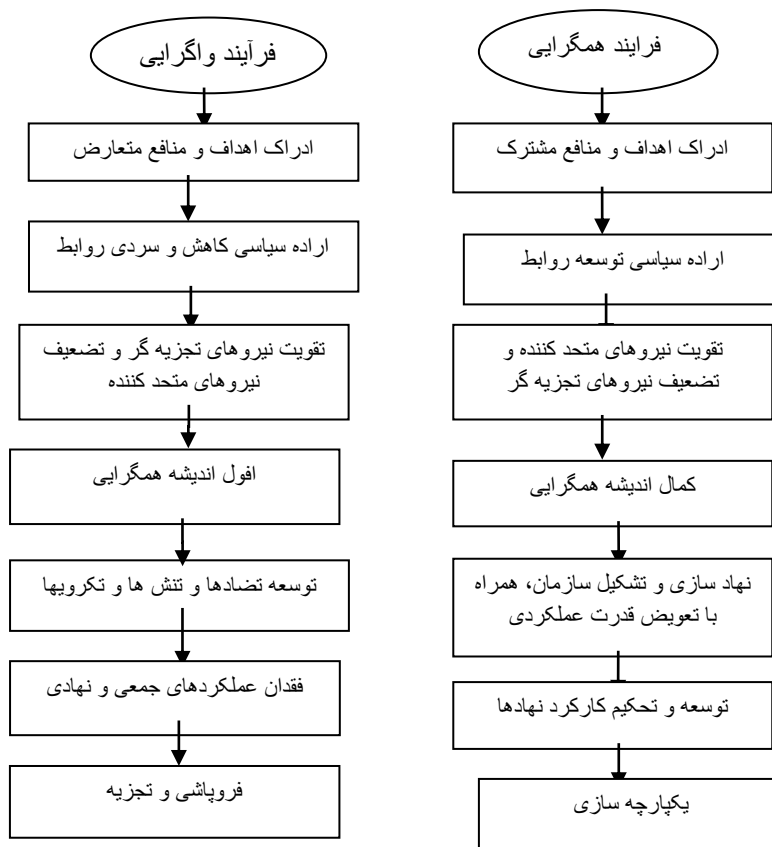
۳-۲- واگرایی

همگرایی به لحاظ مفهومی عبارتست از تقریب و نزدیک شدن افراد به سمت نقطه ای مشخص که معمولاً به عنوان هدف مشترک آنان شناخته می‌شود و واگرایی در برابر آن به معنی تفکیک و جدایی از همگرایی و دور شدن آن‌ها از هدف مشترک و حرکت به سوی هدف‌های خاص است (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۷۳). برای ایجاد تعارضات و اختلافات در سیاست بین‌الملل دلایل و انگیزه‌های گوناگونی وجود دارد؛ به نحوی که نمی‌توان بر یک عامل منحصر به فرد تأکید کرد. گاهی ترکیبی از عوامل و متغیرهای مختلف وضعیتی را پدید می‌آورند که تشخیص علت‌ها از معلول‌ها به سادگی میسر نیست. عواملی که در سطوح گوناگون سبب بروز تعارضات می‌شوند عبارتند از عواملی چون تعارض بر سر منافع ملی، تعارضات ایدئولوژیکی، رقابت‌های اقتصادی (قوام، ۱۳۸۶: ۲۶۰-۲۵۹). عوامل مختلفی در واگرایی و ایجاد تعارض در نظام بین‌الملل موثر است که آنها را از دیگران در ساخته و زمینه‌های بحران و جنگ را فراهم می‌کند. از لحاظ سطح تحلیل تعارض می‌توان متغیرهای گوناگونی را در نظر گرفت. این متغیرها عبارتند از: عوامل انسانی و روانی، اجتماعی، واحد‌های سیاسی نظام بین‌الملل و متغیرهای اجتماعی بین‌المللی (قوام، ۱۳۸۹: ۲۵۶-۲۵۵). هواداران همگرایی اقتصادی این فرایند را سبب گسترش بازارهای کوچک کشورهای کم‌توسعه یافته و به دست آوردن اقتصادهایی باحجم بزرگتر می‌دانند، که کشورهای کوچک به این طریق محدودیت‌های خود را رفع می‌کنند (Clark, 1987: 36). برای نیل

به همگرایی کامل مراحل چون ایجاد کشورهای مشترک المنافع، کنفدراسیون، فدراسیون و اتحادیه ای از کشورها مطرح می گردد. در مراحل یاد شده به ترتیب ارتباط میان مجموعه ای از کشورها نزدیک تر و مستحکم تر می شود (Plano, 1982: 325). واگرایی عبارت است از فرآیندی که طی آن واحدهای سیاسی و دولت ها از یکدیگر دور شده و در آن رمینه های بحران و جنگ فراهم می آید (قوام، ۱۳۷۰: ۲۲۹). لیندبرگ در تجربه اروپایی همگرایی به نوعی اجماع تساهل آمیز اشاره دارد که طیف گسترده ای از کارکرد های اجتماعی و اقتصادی را فرا گرفته و سبب تقویت نهادهای فراملی آن گردیده است (Douerthy, 1990: 442). همگرایی در چارچوب فرهنگ علوم سیاسی به فرآیندی اطلاق می شود که در آن، جوامع از خواست و قدرت هدایت مستقل سیاست های عمده و اساسی خود چشم می پوشند و سعی می کنند به تصمیمات مشترک و هماهنگ دست پیدا نمایند (smith, 1992: 34). همگرایی در مقابل واژه واگرایی قرار می گیرد. در همگرایی تلاش بر این است که از عوامل اختلاف زا به نفع اهداف جمع و مشترک کاسته شود (Taylor, 1978: 237). تجزیه عبارت است از شکستن یک کلیت یا سیستم به اجزا و بخش های کوچکتر به نحوی که وجود و کارکردهای آن نابود گردد. درکل، شکل گیری فرایند واگرایی در یک ساختار فضایی- جغرافیایی، مستلزم وجود زمینه ها و عوامل مختلفی است که عمده ی آن ها به شرح زیر است: ۱. گسیختگی، تضاد و تعارض فرهنگی، دینی و ایدئولوژیکی؛ ۲. بروز تعارضات درون ساختی و نگرش رقابت آمیز اعضا نسبت به یکدیگر، به ویژه آن هایی که دارای وزن ژئوپلیتیکی متوازن هستند، یا احساس تهدید مشترک امنیتی نسبت به یکدیگر؛ ۳. محو شدن اهداف و یا تهدیدات مشترک اعضا؛ ۴. وجود سازه های ائتلافی رقیب و یا متداخل که می تواند برخی از اعضای ائتلاف را جذب و باعث از هم پاشیدگی آن شود؛ ۵. بروز تحولات درون ساختی هر یک از اعضا در زمینه های سیاسی، ایدئولوژیکی و غیره نظیر فروپاشی پیمان «سنتو» با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ۵۸)؛ ۶. رقابت اقتصادی که منعکس کننده ی تلاش جوامع و دولت های سرمایه

داری برای جذب بیشتر بازار محصولات، نیروی انسانی و مواد خام ارزان تر است (قوام، ۱۳۷۰: ۲۳۵).

شکل ۱- نمودار فرایندهای همگرایی و واگرایی

منبع (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۷۴)

۴- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

۴-۱- جنوب غرب آسیا

این منطقه ژئوپلیتیکی ۱۹ کشور مستقل را شامل می شود که عبارت از ایران، ترکیه، سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین اشغالی، عربستان، یمن، عمان، امارا متحده عربی، قطر،

بحرین، کویت، پاکستان، افغانستان، آذربایجان، ارمنستان و گرجستان می باشد(براساس نظر جمعی از اعضای هیأت مدیره انجمن ژئوپلیتیک ایران در جلسه مورخ ۱۳۸۷/۴/۱۵) (نعمتی، رحیمی، ۱۳۹۲: ۳).

نقشه ۱- موقعیت جغرافیای منطقه جنوب غرب آسیا

منبع: ترسیم نگارنده ۱۳۹۷

جنوب غربی آسیا به طور تاریخی یکی از کانون های عمده پیدایش تمدن ها و فرهنگ های دیرین بشر و از محور ها و مسیرهای عمده تبادل فرهنگی، علمی و تجاری بین شرق و غرب عالم بوده است. ویژگی بزرگ منطقه جنوب غربی آسیا این است که در بین مردم این منطقه، دین اسلام دین اکثریت است و بیش از ۹۰ درصد مردم کشورها مسلمان هستند و این منطقه به عنوان بخش مرکزی ناحیه فرهنگی جهان اسلام عمل می کند. منطقه جنوب غرب آسیا در چند دهه گذشته به موازات تغییرات اقتصادی و اجتماعی از نظر فرهنگی نیز دچار دگرگونی هایی شده است. همگرایی در منطقه جنوب غربی آسیا یکی از اولویت های این منطقه به شمار می رود(رهبر، آخوند مهر ریزی، ۱۳۸۷: ۱۴۲). منطقه جنوب غرب آسیا با داشتن امکانات و موقعیت های ممتاز جغرافیایی و همچنین با داشتن منابع غنی از اهمیت ویژه ژئوپلیتیکی برخوردار می باشد. این منطقه که در محل اتصال سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا قرار دارد، محل پیدایش اولین تمدن بشری بوده و خاستگاه اولیه ادیان توحیدی به شمار می آید. برخی از کشورهای این منطقه به علت موقعیت خاص جغرافیایی و منابع سرشار نفت و گاز از حساسیت ژئوپلیتیکی بسیار بالایی برخوردارند. وجود تنگه های مهم و استراتژیک مانند هرمز(ایران و عمان)، داردانل(ترکیه)، تیران(مصر و عربستان)،

بسیار (ترکیه) و بابالمندب (جیبوتی و یمن) اهمیت این منطقه را بیشتر نشان می‌دهد (پورفیکوئی، ۱۳۷۴: ۱۴۱). منطقه جنوب غرب آسیا از نظر ناهمواری‌ها، سرزمین گسیخته‌ای به نظر می‌رسد، که ترکیبی از ارتفاعات و دشت‌های خشک و صحراها، جلگه‌های حاصلخیز، فلات‌ها، شبه جزیره عربستان، جزایر و غیره می‌باشد. از نظر اقلیمی به علت موقعیت‌های جغرافیایی، کشیدگی سرزمینی و وجود عوارض کتنوع جغرافیایی، از الگوهای آب و هوایی متفاوتی برخوردار بوده و از الگوهای کوهستانی تا خشک صحرایی را شامل می‌شود. از نظر منابع آبی علاوه بر دسترسی به منابع آبی و پهنه‌های وسیع آبی آزاد جهان، از منابع آب رودخانه‌ای مهمی هم چون سند، دجله، فرات، ارس و غیره برخوردار بوده ولی با این وجود، کمبود آب یکی از عمده‌ترین چالش‌های بیشتر کشورهای جنوب غرب آسیا به شمار می‌آید. از نظر جمعیتی تفاوت‌های زیادی بین کشورهای منطقه به چشم می‌خورد. ترکیه و ایران پرجمعیت‌ترین و قطر و بحرین کم‌جمعیت‌ترین کشورهای منطقه به شمار می‌آیند. این منطقه از نظر منابع زیرزمینی و سرزمینی غنی به حساب آمده و وجود منابع فسیلی و معادن فلزی و غیرفلزی اهمیت آن را دوچندان نموده است. خلیج فارس ۷۱۵ میلیارد بشکه نفت و ۲۴۶۲ تریلیون متر مکعب گاز و دریای خزر ۴۴-۱۷ میلیارد بشکه نفت و ۲۳۲ تریلیون متر مکعب گاز، ذخیره دارد (عزتی، ۱۳۹۰: ۴۴). جنوب غرب آسیا بر مبنای متغیرهایی فرهنگی متشکل از سه منطقه ایرانی، سامی و تورانی است که در طول تاریخ این سه ساختار فرهنگی و تمدنی در عین رقابت و کشمکش، در تعامل و کنش فرهنگی با یکدیگر بوده‌اند (رومینا، ۱۳۹۲: ۶).

۵- یافته های تحقیق

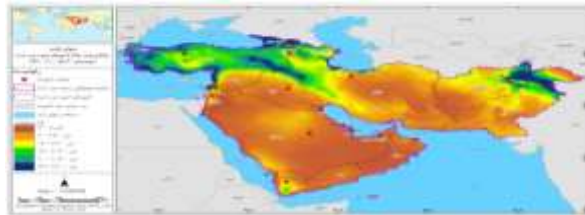
۵-۱- یافته های کتابخانه ای

۵-۱-۱- چالش های ژئوپلیتیکی واگراساز کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا

۵-۱-۱-۱- بحران آب

آب یکی از بزرگترین چالش های قرن حاضر بشریت است که می تواند سرمنشاء بسیاری از تحولات مثبت و منفی جهان قرار گیرد (اخباری و دیگران، ۱۳۹۲: ۲). بنابراین هیدروپلیتیک رودخانه های مرزی در منطقه جنوب غرب آسیا، آسیای مرکزی به عنوان یک معضل مهم در روابط بین دولت ها و ملت ها خودنمایی می کنند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۰۰). از دیگر تنگناهای جغرافیایی در جنوب غرب آسیا، بحران آب و مسایل مربوط به آن می باشد منبع (شایان و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۴). یکی از مهمترین منابع تنش در آینده جنوب غرب آسیا، منابع آب شیرین منطقه است (کمپ و هارکاو، ۱۳۸۳: ۱۶۷). علاوه بر کمبود ریزش های جوئی و بی نظمی های بارشی در بسیاری از مناطق جنوب آسیا، میزان تبخیر بالقوه هم در این مناطق بسیار بالاست (کردوانی، ۱۳۶۹: ۶).

نقشه ۲- میانگین بارش در کشورها جنوب غرب آسیا دوره زمانی ۳۰ ساله (۱۹۷۰-۲۰۰۰)

منبع: ترسیم نگارنده ۱۳۹۷

۵-۱-۱-۲- مشکلات زیست محیطی، مخاطرات طبیعی و تخریب منابع طبیعی

هرچند مخاطرات طبیعی مانند زلزله، آتشفشان، سیل و خشکسالی مختص کشورهای جنوب غرب آسیا نبوده و این بلایای طبیعی در اکثر نقاط کره زمین رخ می دهند؛ ولی این مخاطرات طبیعی به سبب تاثیراتی که بر اقتصاد این کشورها تحمیل می کنند حائز اهمیت می باشند (شایان و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۴). طی یک صد سال اخیر توسعه فناوری، گسترش

ابزارهای صنعتی، رشد فزاینده جمعیت به همراه تلاش گسترده برای تأمین نیازمندی‌ها را به فزونی آن، فروسایبی محیط زیست را در قالب تخریب و آلودگی عناصر و سازندگان زیست کره به دنبال داشته که نتیجه آن در شکل بحران و ناامنی جهانی نمود یافته است (کاوایانی راد، ۱۳۹۰: ۹۶). عدم برنامه ریزی صحیح و مدیریت ناکارآمد منابع طبیعی هم چنین بهره برداری بی رویه و توسعه ناموزون شهرها موجب تخریب منابع طبیعی در بسیاری از کشورهای این منطقه گردیده است (نعمتی، رحیمی، ۱۳۹۲: ۷). در منطقه ی جنوب غرب آسیا پدیده ی گردو غبار، بخش های وسیعی از کشورهای منطقه را تحت تأثیر قرار داده است (طاهری، ۱۳۹۲: ۱).

۵-۱-۱-۳- موقعیت برّی

دسترسی به آب های آزاد یکی دیگر از چالش های ژئوپلتیکی برخی کشورهای منطقه است. هرچند بسیاری از کشورهای منطقه دارای مرز دریایی و امکانات و تاسیسات بندری و کشتیرانی می باشند، لیکن حدود ۳ کشور محصور در خشکی است (نعمتی، رحیمی، ۱۳۹۲: ۸). کشورهای بسته از آنروپی بالا برخوردار بوده و می توانند یکی از کانون های بحران خیز جهان باشند، مگر آن که این کشورها در مسیر فرایندهای توسعه و ارتباط قرار گیرند (حافظ نیا، ۱۳۸۶: ۱۰۴-۱۰۳).

۵-۱-۱-۴- مسائل و مشکلات جمعیتی

عموماً رشد جمعیت در کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا از نرخ بالایی برخوردار بوده و بسیاری از کشورهای منطقه از رشد انفجاری جمعیت رنج می برند. رشد بالای جمعیت و دو برابر شدن سریع جمعیت، بیشتر این کشورها را با مشکلات عدیده اقتصادی و اجتماعی روبه رو کرده است. برخی از کشورهای منطقه نیز به دلیل مهاجرت اتباع خارجی به این کشورها با ترکیب نامتناسب جمعیتی روبه رو هستند (عزتی، ۱۳۹۰: ۱۹۴).

۵-۱-۱-۵- اختلافات مرزی و سرزمینی

مرزهای بین المللی، به عنوان نقطه تماس میان کشورها در شکل دهی مناسبات سیاسی و اقتصادی بین آنها نقش برجسته ای بر عهده دارد (عزتی، ۱۳۸۷: ۹۵). از دیگر

مشکلات ژئوپلیتیکی کشورهای جنوب غرب آسیا، داشتن اختلاف سرزمینی و مرزی می باشد. با توجه به این که بیشتر مرزهای کشورهای این منطقه، مرزهای تحمیلی است و اینگونه مرزها بی توجه به سیمای قومی و فرهنگی ناحیه و در اثر سیاست های بین الملل به وجود آمده اند (میرحیدر، ۱۳۸۴: ۱۴۶). این اختلافات بیشتر بر سر منابع زیرزمینی مشترک، تعیین مزر دریایی، ادعای مالکیت بر قسمتی از سرزمین یک کشور و تعیین مرزهای رودخانه ای نمود پیدا می کنند (در ایسدل و بلیک، ۱۳۶۹: ۱۱۴).

نقشه ۳- وضعیت تنش های سیاسی و نظامی در کشورهای جنوب غرب آسیا - ۲۰۱۷

منبع: ترسیم نگارنده ۱۳۹۷

نقشه ۴- تعدادی از جنگ های اتفاق افتاده در کشورهای جنوب غرب آسیا

منبع: ترسیم نگارنده ۱۳۹۷

۵-۱-۶- تنوعات قومی، مذهبی و فرهنگی

با توجه به این که مرزهای اکثر کشورهای منطقه بدون توجه به ویژگی های طبیعی و انسانی آن ها کشیده شده است، بیشتر آن ها از تنوع قومی و نژادی رنج می برند (عزتی، ۱۳۷۸: ۱۲۲). تعارضات ایدئولوژیک بین کشورهای اسلامی بیشتر ناشی از شرایط سیاسی، فرهنگی، انسان شناسی، واقعیت های مختلف اجتماعی و دل مشغولی رهبران آنهاست (لاکوست، ۱۳۸۷: ۳۵). این تعارضات مذهبی و ایدئولوژیک موجب واگرایی کشورهای

مسلمان می‌شود. نمی‌توان از تعارضات مذهبی موجود در منطقه به آسانی چشم‌پوشی کرد. چرا که وجود این تعارضات، فرایند واگرایی و همگرایی را تحت تاثیر خود قرار می‌دهند (احمدی پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۹۶).

نقشه ۵- توزیع و پراکنش ادیان و مذاهب در کشورهای جنوب غرب آسیا

منبع: نگارنده، ۱۳۹۶

۵-۱-۱-۷- ابهام در راهبردی‌های امنیتی و سیاسی کشورهای منطقه

همگرایی در یک منطقه بیانگر فرآیند کنش متقابل مثبت بین واحدهای ملی برای بهره‌مندی جمعی از بهره‌های سیاسی، اقتصادی و امنیت است (مجیدی، دیگران، ۱۳۸۷: ۱۱). جنوب غرب آسیا مجموعه کشورهایایی می‌باشند که در برخی از خصیصه‌ها دارای اشتراک و در برخی از مشخصه‌های دیگر دارای تفاوت‌هایی می‌باشند. با این وجود ضرورت‌های همگرایی از یک سو و ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی منطقه در جنوب غرب آسیا از سوی دیگر ایجاد می‌نماید تا در قالب یک نهاد و سازمان منطقه‌ای ایجاد ساز و کارهایی مبتنی بر همکاری‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و استقرار صلح و ثبات منطقه‌ای با رویکرد توسعه‌ی منطقه‌ای مورد توجه قرار گیرد (حافظ نیا، رومینا، ۱۳۸۷: ۴۵). وجود قدرت بزرگ مانند ایران، ترس و نگرانی کشورهای کوچک و ذره‌ای عضو شورای همکاری را برانگیخته است، بنابراین آنها امنیت خود را با قدرت‌های خارج از منطقه پیوند زده‌اند (دیدگاه بان امنیت ملی، ۱۳۹۱: ۳۶). آنچه اما از دل ابهام در راهبردها بیرون می‌آید بی‌اعتمادی میان کشورهای منطقه است و این بی‌اعتمادی کشورها و عدم اطمینان نسبت به هم، باعث شده است که در مورد مقاصد یکدیگر بدترین فرض‌ها را در نظر بگیرند. لذا منافع

ملی را در چارچوب فرهنگ خود یاری تعریف می کنند و اغلب به خرید تجهیزات روی می آورند (پوراسلامی، احمدی، ۱۳۹۲: ۱۰).

۵-۱-۸- اختلاف سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی

مسائل اقتصادی در اغلب کشورهای این منطقه که از ساختار اقتصادی سنتی برخوردار هستند، موجب ایجاد بحرانهای بودجه ای شده و تاثیر بی ثبات کننده ای را بر آنها نهاده است (کمپ و هارکاو، ۱۳۸۳: ۱۷۵). اقتصاد تک محصولی در این کشورها بر اساس نفت و یا بر اساس مواد اولیه تبدیل نشده، در سطح داخلی شکل گیری شکاف طبقاتی و استبداد اقتصادی را تحمیل می کند و در سطح خارجی و بین المللی اقتصاد وابسته و متزلزل را شکل می دهد. این امر خود باعث شکل گیری ساختار اقتصادی و اجتماعی دوگانه در این کشورها می شود (احمدی پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰۰).

نقشه ۶- طبقه بندی کشورهای جنوب غرب آسیا بر اساس وضعیت توسعه یافتگی

منبع: ترسیم نگارنده ۱۳۹۷

۵-۱-۹- ماهیت حکومتهای منطقه

از نظر نوع و شکل حکومت نیز بین این کشورها تفاوت های اساسی و عمیقی دیده می شود. برخی از کشورهای منطقه به صورت جمهوری اداره می شوند و برخی نیز به صورت سلطنتی و پادشاهی هستند. هم از نظر نوع جمهوری و هم از نظر نوع پادشاهی نیز تفاوت های زیادی بین این کشورها وجود دارد (نعمتی، رحیمی، ۱۳۹۲: ۱۱). این کشورها یا هنوز به مرحله پارلمنتاریسم گام نهاده اند و یا در صورت رویکرد به آن فقط به لحاظ سمبلیک و برای کاستن از فشارهای خارجی مشارکت محدود مردمی را پذیرفته اند (مسعودنیا، ۱۳۸۴: ۱۸۳).

۵-۱-۱-۱۰- بحران مواد مخدر

مخرب‌ترین ماده مخدر در جهان، مواد افیونی خصوصاً هروئین است که بزرگترین کانون تولید آن در افغانستان است. تولید و قاچاق آن، ایران، پاکستان و کشورهای آسیای مرکزی را به شدت تحت تاثیر خود قرار داده است (محمدی و غنجی، ۱۳۸۵: ۹۰) و مناقشاتی بین کشورها بویژه در مناطق مرزی بوجود آورده و همچنین موجب شکل‌گیری نواحی خاکستری یا حفره‌های دولت در برخی مناطق کشورها می‌شود (احمدی پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰۲).

۵-۱-۱-۱۱- دخالت کشورهای فرامنطقه‌ای

نقش آفرینی قدرتهای فرامنطقه‌ای در تحولات جنوب غرب آسیا پس از جنگ جهانی دوم و دوران جنگ سرد، رویکرد صنایع خصوصاً، صنعت نفت در منطقه‌ی خاورمیانه و کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس، باعث شده این منطقه اهمیت ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک بیشتری یافته و کانون تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی قرار گیرد (قصاب زاده، ۱۳۹۱: ۲). تاریخ منطقه نشان می‌دهد که در ابتدای قرن نوزدهم به بعد قدرتهای بیگانه، با مداخله در این منطقه و رقابت با یکدیگر برای سلطه بر آن، موجبات ناامنی را در منطقه فراهم کردند (البستکی، ۱۳۸۳: ۳۱).

۵-۱-۱-۱۲- وجود چند قدرت هم وزن و رقابت‌های دولت‌های منطقه با یکدیگر

وجود قدرت‌هایی که تقریباً هم وزن هستند در یک منطقه باعث شکل‌گیری گونه‌ای از رقابت بین آن‌ها می‌گردد و فرایند همگرایی منطقه‌ای را دچار اختلال می‌کند، در رابطه با منطقه جنوب غرب آسیا، آنچه مورد توجه است سطح بندی قدرت در این منطقه جغرافیایی است که به عنوان یکی از عوامل واگرایی عمل می‌کند. این مسئله از یک طرف موجب رقابت بین قدرت‌های منطقه‌ای شده و از طرف دیگر هر کدام از این قدرت‌ها برای برهم زدن معادل قدرت به نفع خود غالباً به قدرت‌های فرامنطقه‌ای تکیه می‌کند که موجب باز شدن پای قدرت‌های فرامنطقه‌ای در منطقه می‌شود (اعظمی، ۱۳۸۵: ۱۴۸). در منطقه، چهار سطح قدرت به این شرح قابل تشخیص است: ۱- قدرت‌های درجه اول

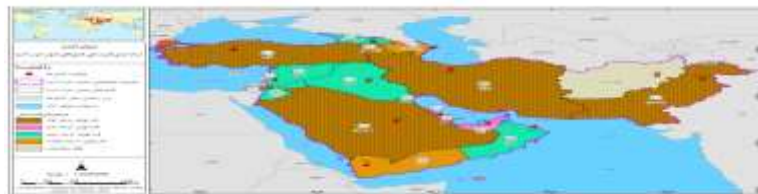
شامل: ترکیه، جمهوری اسلامی ایران، فلسطین اشغالی، عربستان و پاکستان که امتیاز آنها بالاتر از ۴۰۰ است ۲- قدرت های درجه دوم شامل: قزاقستان و امارات متحده عربی که بین ۳۰۰ تا ۴۰۰ امتیاز دارند ۳- قدرت های درجه سوم شامل: کویت، سوریه، ازبکستان، لبنان، اردن، گرجستان، عمان، قطر، عراق و بحرین که بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ امتیاز دارند ۴- قدرتهای درجه چهارم شامل: آذربایجان، ارمنستان، ترکمنستان، قرقیزستان، تاجیکستان و یمن که زیر ۲۰۰ امتیاز دارند (اعظمی، ۱۳۸۵: ۱۵۱).

شکل ۲- چهار سطح قدرت در جنوب غرب آسیا

منبع (احمدی پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۹۴)

نقشه ۷- درجه بندی قدرت ملی کشورهای جنوب غرب آسیا

منبع: نگارنده، ۱۳۹۷

۵-۲ یافته های میدانی تحقیق

۵-۲-۱ ویژگی های عمومی جامعه آماری

داده های این پژوهش از منابع کتابخانه ای و روش میدانی جمع آوری شده است. با توجه به اینکه جامعه آماری سطح وسیعی را تشکیل می دهد که شامل دانشجویان و فارغ التحصیلان جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی و روابط بین الملل در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری می باشد. بنابر این بر طبق جدول استاندارد مورگان ۳۸۴ نفر در نظر گرفته شد. بررسی های صورت گرفته در زمینه ترکیب سنی پاسخگویان نشان می دهد که پاسخگویان

از نظر سن در سه گروه، زیر ۳۰ سال، ۳۰-۴۰ سال و بالاتر از ۴۰ دسته‌بندی شده است، از نظر سنی حدود ۱۵،۹ درصد از پاسخ دهندگان زیر ۳۰ سال، ۴۹،۲ درصد بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۳۴،۹ درصد بالای ۴۰ سال هستند. در زمینه ترکیب جنسی پاسخ گویان نشان می‌دهد که از مجموع پاسخگویان درصد از افرادی که مورد پژوهش قرار گرفته اند ۵۰،۳ درصد از پاسخ گویان مرد و ۴۹،۷ درصد را زنان تشکیل داده اند. همچنین مطالعات صورت گرفته حاکی از آن است از مجموع پاسخ گویان به پرسشنامه ۴۲،۷ درصد دارای مدرک ارشد، ۴۲،۴ درصد دانشجویان دکتری و ۱۴،۸ درصد دکتری بوده اند. که از این تعداد ۲۲،۴ درصد ۵-۱۰ سال، ۳۳،۱ درصد ۱۰-۱۵ سال، ۲۸،۴ درصد ۱۰-۱۵ سال و ۱۶،۱ درصد بالای ۱۵ سال رد این زمینه سابقه فعالیت داشته اند.

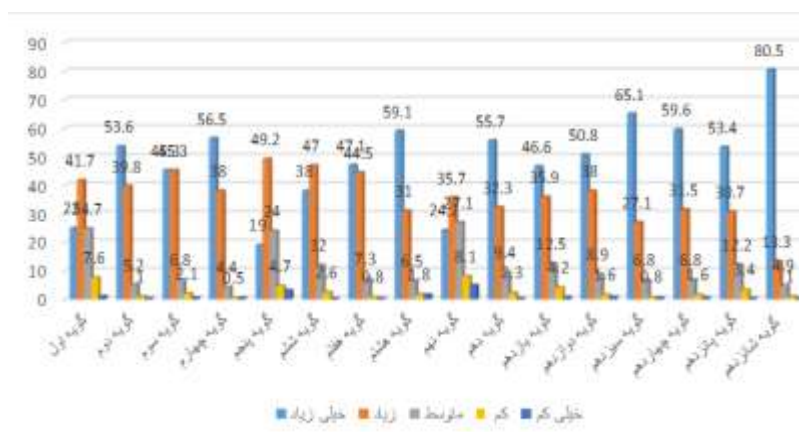
۵-۲-۲- بررسی نظرات پاسخگویان

برای آزمون فرضیه تحقیق، با توجه به موضوع پژوهش، ۱۶ مولفه در قالب پرسشنامه

طرح گردید که نظرات پاسخگویان در جدول و نمودار زیر قابل مشاهده است:

نظرات جامعه آماری به درصد					گویه ها
۱	۲	۳	۴	۵	
۱	۷،۶	۲۴،۷	۴۱،۷	۲۵	ارتباط پنهان برخی از کشورهای عربی منطقه نظیر عربستان با رژیم صهیونیستی با هدف عادی سازی روابط با این رژیم
۰،۳	۱	۵،۲	۳۹،۸	۵۳،۶	تقویت حضور نظامی قدرت های فرامنطقه ای با ایجاد پایگاه در کشورهای نظیر قطر
۰،۵	۲،۱	۶،۸	۴۵،۳	۴۵،۳	تحمیل فشارها و سخت گیری های مذهبی توسط گروه ها و جریان های مذهبی افراطی نظیر وهابیت، طالبان و...
۰،۵	۰،۵	۴،۴	۳۸	۵۶،۵	بهره برداری غرب از تمایل کشورهای منطقه جهت مقابله با ایران و انعقاد قراردادهای کلان تسلیحاتی با این کشورها
۳،۱	۴،۷	۲۴	۴۹،۲	۱۹	تهدیدات زیست محیطی (پدیده های طبیعی، گرد و غبار، خشکسالی و..)
۰،۳	۲،۶	۱۲	۴۷	۳۸	منازعات پیرامون حق بهره برداری از رودخانه های مرزی و منابع آب مشترک مانند اختلافات ایران و عراق بر سر رودخانه مرزی اروندر
۰،۳	۰،۸	۷،۳	۴۴،۵	۴۷،۱	تلاش کشورهای ترکیه، عربستان، امارات و... برای تضعیف جایگاه منطقه ای

					ایران و ایفای نقش محوری در این منطقه
۱,۶	۱,۸	۶,۵	۳۱	۵۹,۱	تلاش قدرت های فرامنطقه ای برای ترویج پروژه ایران هراسی
۴,۹	۸,۱	۲۷,۱	۳۵,۷	۲۴,۲	افزایش قاچاق مواد مخدر پس از اشغال افغانستان توسط آمریکا
۰,۳	۲,۳	۹,۴	۳۲,۳	۵۵,۷	رواج ناسیونالیسم افراطی در بین اعراب، کردها و... با هدف تقویت روحیه جدایی طلبی
۰,۸	۴,۲	۱۲,۵	۳۵,۹	۴۶,۶	وجود سیستم های مختلف حاکمیتی در منطقه مانند جمهوری، جمهوری اسلامی و پادشاهی
۰,۸	۱,۶	۸,۹	۳۸	۵۰,۸	برداشت های متفاوت از مفاهیمی مانند جهاد در جهان اسلام
۰,۵	۰,۸	۶,۸	۲۷,۱	۶۵,۱	گسترش تفکرات سلفی گری توسط عربستان و حمایت از گروه های تکفیری همچون داعش، جبهه النصره و...
۰,۵	۱,۶	۶,۸	۳۱,۵	۵۹,۶	ایجاد نوسان در بازار انرژی با اتخاذ سیاست های افزایش تولید نفت خام توسط کشورهای صادر کننده نفت منطقه
۰,۳	۳,۴	۱۲,۲	۳۰,۷	۵۳,۴	حمایت کشورهای غربی از تهاجم عربستان به یمن و ارتکاب جنایات جنگی توسط این رژیم
۰,۳	۱	۴,۹	۱۳,۳	۸۰,۵	منافع کشورهای فرامنطقه ای و قفل شدن آن با منابع منطقه

۵-۲-۳- آزمون فرضیه تحقیق

فرضیه تحقیق عبارت است از:

به نظر می رسد چالش های واگرایی منطقه ای در جنوب غرب آسیا عبارت است از:

- چالش های ملی در کشورهای جنوب غرب آسیا شامل ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است.
- چالش های منطقه ای و رقابت های ژئوپلیتیکی که بین بازیگران منطقه ای ترکیه، ایران و عربستان است.
- چالش های سطح جهانی و رقابتی که بین بازیگران جهانی است.
- برای بررسی این فرضیه تعداد ۱۶ گویه در پرسشنامه در نظر گرفته شد که نظرات پاسخگویان پیرامون این گویه ها در فصل ۴ به تفصیل بیان شد. برای بررسی فرضیه فوق از آزمون رگرسیون بهره گرفته شد. تحلیل رگرسیون مرحله ای است بعد از همبستگی. تحلیل رگرسیون زمانی استفاده می شود که بخواهیم مقادیر یک متغیر را از روی مقادیر متغیر دیگر پیش بینی کنیم.

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	0.645	0.756	0.854	.008
a. Predictors: (Constant), G16, G1, G4, G9, G5, G3, G6, G15, G8, G14, G7, G2, G11, G10, G13, G12				

همانطور که در جدول فوق قابل مشاهده است مقدار R برابر با ۰,۶۴۵ می باشد که بیانگر به همبستگی بین متغیرها و به عبارتی شدت همبستگی بین متغیرها است. آنچنان که مشاهده می شود مولفه های پرسشنامه بر واگرایی در جنوب غرب آسیا موثر است و این چالش ها در سطح ملی، منطقه ای و جهانی نمایان می گردد.

جدول زیر ۱، اطلاعاتی را در مورد متغیرها به ما می دهد. این جدول اطلاعات ضروری برای پیش بینی متغیر وابسته را در اختیار ما قرار می دهد. پس از تعیین معنا دار بودن مقدار ثابت، ستون Standardized Coefficients بیانگر ضریب رگرسیونی استاندارد شده یا مقدار بتا است. حال بر اساس مقادیر Beta می توان به اهمیت هر گویه پی برد.

Coefficients ^a						
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	مویه	-6.661E-16	.000		.	.
	15	.062	.000	.097	.	.
	8	.062	.000	.095	.	.
	10	.063	.000	.090	.	.
	12	.062	.000	.089	.	.
	6	.062	.000	.089	.	.
	3	.063	.000	.085	.	.
	14	.062	.000	.085	.	.
	13	.062	.000	.079	.	.
	7	.063	.000	.078	.	.
	2	.063	.000	.077	.	.
	4	.063	.000	.076	.	.
	16	.063	.000	.072	.	.
	11	.063	.000	.000	.	.
	9	.062	.000	.000	.	.
	5	.062	.000	.000	.	.
1	.062	.000	.000	.	.	

a. Dependent Variable: mean1

در جدول فوق بر اساس مقدار بتا می توان پراهمیت ترین و کم اهمیت ترین مولفه موثر بر واگرایی در جنوب غرب آسیا را مشاهده نمود بر این اساس، ترتیب این مولفه ها به شرح ذیل است:

۱) حمایت کشورهای غربی از تهاجم عربستان به یمن و ارتکاب جنایات جنگی توسط این رژیم؛ ۲) تلاش قدرت های فرامنطقه ای برای ترویج پروژه ایران هراسی؛ ۳) رواج ناسیونالیسم افراطی در بین اعراب، کردها و... با هدف تقویت روحیه جدایی طلبی؛ ۴) برداشت های متفاوت از مفاهیمی مانند جهاد در جهان اسلام؛ ۵) منازعات پیرامون حق بهره برداری از رودخانه های مرزی و منابع آب مشترک مانند اختلافات ایران و عراق بر سر رودخانه مرزی اروند؛

۶) تحمیل فشارها و سخت گیری های مذهبی توسط گروه ها و جریان های مذهبی افراطی نظیر وهابیت، طالبان و...؛

۷) ایجاد نوسان در بازار انرژی با اتخاذ سیاست های افزایش تولید نفت خام توسط کشورهای صادر کننده نفت منطقه؛

۸) گسترش تفکرات سلفی گری توسط عربستان و حمایت از گروه های تکفیری همچون داعش، جبهه النصره و...؛

۹) تلاش کشورهای ترکیه، عربستان، امارات و... برای تضعیف جایگاه منطقه ای ایران و ایفای نقش محوری در این منطقه؛ ۱۰) تقویت حضور نظامی قدرت های فرامنطقه ای با ایجاد پایگاه در کشورهایی نظیر قطر؛ ۱۱) بهره برداری غرب از تمایل کشورهای منطقه جهت مقابله با ایران و انعقاد قراردادهای کلان تسلیحاتی با این کشورها؛ ۱۲) منافع کشورهای فرامنطقه ای و قفل شدن آن با منابع منطقه؛ ۱۳) وجود سیستم های مختلف حاکمیتی در منطقه مانند جمهوری، جمهوری اسلامی و پادشاهی؛ ۱۴) افزایش قاچاق مواد مخدر پس از اشغال افغانستان توسط آمریکا؛ ۱۵) تهدیدات زیست محیطی (پدیده های طبیعی، گرد و غبار، خشکسالی و...)؛ ۱۶) ارتباط پنهان برخی از کشورهای عربی منطقه نظیر عربستان با رژیم صهیونیستی با هدف عادی سازی روابط با این رژیم؛

نتیجه گیری

منطقه ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا علی رغم برخورداری از موقعیت ها و فرصت های ژئوپلیتیکی منحصر به فرد، از قبیل دسترسی به آبراهه ها و تنگه های استراتژیک و برخورداری از منابع عظیم انرژی نفت و گاز و... که می تواند زمینه های توسعه کشورهای موجود در این منطقه را فراهم آورده و موجب افزایش اقتدار این کشورها در سطح بین المللی گردد از تنگناها و مشکلات ژئوپلیتیکی متعددی رنج می برد. هرچند نمی توان تنگناها و مشکلات ژئوپلیتیکی را به تنهایی به عنوان یک عامل تعیین کننده در توسعه نیافتگی کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا قلمداد کرد ولی بدون شک این تنگناها و مشکلات ژئوپلیتیکی به طور مستقیم و یا غیرمستقیم بر اوضاع اقتصادی و سیاسی کشورهای مزبور تأثیر گذار بوده و نقش این عوامل را هرگز نمی توان انکار نمود. از دیگر نتایج منفی تنگناهای ژئوپلیتیکی موجود در منطقه جنوب غرب آسیا، یکی ایجاد و تشدید بحران در درون و بین کشورهای

منطقه جنوب غرب آسیا می باشد که این امر مانع همگرایی و وحدت هرچه بهتر و بیشتر بین آنها می گردد و موجب واگرایی این کشورها می شود. با مدیریت صحیح و برنامه ریزی شده می توان بر بسیاری از این تنگناها و مشکلات ژئوپلیتیکی فائق آمد و در جهت حل بحران و ایجاد همگرایی در بین کشورهای منطقه اقدام نمود. زمینه های گسترده ای برای همکاری اقتصادی میان کشورهای منطقه وجود دارد. این همکاری ها می تواند در چارچوب موافقتنامه های دو جانبه، چند جانبه یا همکاری های منطقه ای تحقق یابد.

براساس یافته های توصیفی این تحقیق، مهم ترین تنگناها و مشکلات ژئوپلیتیکی منطقه جنوب غرب آسیا که موجب واگرایی در این منطقه می شود عبارتند از: قرارگیری بر روی کمربند خشک کره زمین، بحران آب، مخاطرات طبیعی، تخریب منابع طبیعی و مشکلات زیست محیطی، موقعیت بَری، مسائل و مشکلات جمعیتی، اختلافات مرزی و سرزمینی، تنوعات قومی و فرهنگی، رقابت کشورهای منطقه، اقتصاد زمین پایه، اقتصاد تک محصولی، تفاوت سطح درآمد اقتصادی، تفاوت در نوع حکومت و دخالت کشورهای فرامنطقه ای.

همچنین یافته های میدانی که نتیجه ی بررسی نظرات پاسخگویان پیرامون گویه های پرسشنامه است حاکی از آن است که عواملی از قبیل حمایت کشورهای غربی از تهاجم عربستان به یمن و ارتکاب جنایات جنگی توسط این رژیم، تلاش قدرت های فرامنطقه ای برای ترویج پروژه ایران هراسی، رواج ناسیونالیسم افراطی در بین اعراب، اکراد و... با هدف تقویت روحیه جدایی طلبی، برداشت های متفاوت از مفاهیمی مانند تروریسم و جهاد در جهان اسلام، منازعات پیرامون حق بهره برداری از رودخانه های مرزی و منابع آب مشترک مانند اختلافات ایران و عراق بر سر رودخانه مرزی اروندر و... از مهمترین عوامل تاثیرگذار بر واگرایی در منطقه جنوب غرب آسیا می باشد.

منابع:

- احمدی پور، زهرا و دیگران (۱۳۸۹). «تحلیل ژئوپلیتیکی فرصت‌ها و چالش‌های همگرایی در منطقه غرب آسیا»، دو فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۱، شماره ۱، بهار و تابستان، صص ۷۷-۱۰۸.
- اخباری، محمد و دیگران (۱۳۹۲). «تعیین مناسبات هیدروپلیتیک ایران با ترکمنستان (مطالعه موردی سد دوستی)»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا، توسط انجمن ژئوپلیتیک ایران در دانشگاه پیام نور طالقان.
- اعظمی، هادی (۱۳۸۵). «وزن ژئوپلیتیکی و نظام قدرت منطقه‌ای (بررسی موردی: جنوب غرب آسیا)»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۲، شماره ۳ و ۴.
- بایزیدی، قادر (۱۳۹۱). جهانی‌سازی و منطقه‌گرایی در معماری معاصر ایران، رساله دکتری معماری، به راهنمایی دکتر ایرج اعتصام و مشاوره دکتر مصطفی مختاباد امرئی و دکتر فرح حبیب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- البستکی، نصرت (۱۳۸۳). «مشکلات امنیتی خلیج فارس و دورنمای آینده آن»، مجموعه مقالات پانزدهمین همایش بین‌المللی خلیج فارس، ج ۲، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- پوراسلامی، مهدی و احمدی، ریحانه (۱۳۹۲). «چالش‌های ایران با کشورهای جنوب غرب آسیا»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا.
- پورفیکوئی، علی (۱۳۷۴): نگاهی به مسائل ژئوپلیتیکی جهان معاصر، مشهد: انتشارات واقعی، چاپ اول.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۶). قدرت و منافع ملی، تهران: سمت.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). قدرت و منافع ملی، تهران: انتشارات انتخاب.
- حافظ نیا، محمدرضا، رومینا، ابراهیم (۱۳۸۷). «همگرایی ژئوپلیتیکی و امنیت در جنوب غرب آسیا»، همایش بین‌المللی امنیت انسانی در غرب آسیا، دانشگاه بیرجند - آذر.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۹). مبانی مطالعات سیاسی اجتماعی، جلد دوم، قم: سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۹). وضعیت ژئوپلیتیکی پنجاب در پاکستان، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.

- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۱). **مبانی مطالعات سیاسی-اجتماعی**، جلد یک، قم: سازمان مدارس خارج از کشور.
- حافظ نیا، محمدرضا، کاویانی، مراد (۱۳۸۳). **افق های جدید در جغرافیای سیاسی**، تهران: سمت.
- رومینا، ابراهیم (۱۳۹۲). «تحلیل بر مناطق ژئوپلیتیکی در جنوب غرب آسیا»، **همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا؛ مسائل تحولات و چشم انداز**، در تاریخ ۱۸ مهر ۱۳۹۲ توسط انجمن ژئوپلیتیک ایران در دانشگاه پیام نور واحد طالقان استان البرز.
- شایان، سیاوش و دیگران (۱۳۸۵). **جغرافیا ۱**، تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- شایان، حمیدرضا، کامل نیا، حامد (۱۳۸۷). «منطقه گرایی و چالش های معماری معاصر در آغاز هزاره ی سوم»، **مجله معماری و شهرسازی**، شماره ۹۱-۹۰، صص ۱۵-۱۰.
- شکوئی، حسین (۱۳۶۴). **فلسفه جغرافیا**، تهران: انتشارات گیتا شناسی.
- طاهری، احمد (۱۳۹۲). «تأثیر جنگ و درگیری های نظامی در تولید پدیده گرد و غبار؛ مطالعه موردی: عراق»، **مجموعه مقالات اولین همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا**.
- عزتی، عزت الله (۱۳۹۰). **جغرافیای استراتژیک ایران**، ج اول، تهران: انتشاراتی سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، چاپ دوم.
- عزتی، عزت الله و کاویانی، احمد (۱۳۸۷). «سیاست منطقه ای پاکستان در شبه قاره و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه مطالعات دفاعی- استراتژیک**، سال ۹، شماره ۳۲-۳۱، زمستان ۱۳۸۶، بهار.
- عزتی، عزت اله (۱۳۷۸). **جغرافیای سیاسی جهان اسلام**، قم: سازمان حوزه ها و مدارس علمیه خارج از کشور.
- فرجی راد، عبدالرضا (۱۳۸۳). «اهمیت توجه به منطقه گرایی و نقش آن در توسعه کشور»، **فصل نامه جغرافیایی سرزمین**، سال اول، شماره ۳، پاییز، صص ۲۶-۳۳.
- قصاب زاده، مجید (۱۳۹۱). «جایگاه ژئواکونومی ایران در منطقه ی خاورمیانه بزرگ»، **مجموعه مقالات پنجمین کنگره ی انجمن ژئوپلیتیک ایران**، جلد دوم، دانشگاه آزاد اسلامی، صص ۳۳۲-۳۲۳.

- کاویانی، مراد (۱۳۹۰). «امنیت زیست محیطی از منظر ژئوپلیتیک»، **نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**، ج ۲۰، شماره ۲۳، زمستان.
- کردوانی، پرویز (۱۳۶۹). **مناطق خشک**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کمب، جفری و هارکاو، رابرت (۱۳۸۳). **جغرافیای استراتژیک خاورمیانه**، جلد اول و دوم، ترجمه سیدمهدی حسینی متین، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- لاکوست، ایو (۱۳۷۸). **مسائل ژئوپلیتیک اسلام، دریا، آفریقا، ترجمه عباس آگاهی**، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۱). **جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی**، تهران: سمت، چاپ اول.
- مجیدی، ابراهیم و سوری، امیر محمد (۱۳۸۷). «واکاوای انقلاب های رنگی»، **راهبرد**، شماره ۴۷، صص ۳۳۳-۳۵۳.
- محرابی، علیرضا و شعبانی، آیه (۱۳۹۲). «جایگاه امنیت انرژی در توسعه روابط ایران با منطقه جنوب غرب آسیا»، **همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا؛ مسائل تحولات و چشم انداز**، در تاریخ ۱۸ مهر ۱۳۹۲ توسط انجمن ژئوپلیتیک ایران در دانشگاه پیام نور واحد طالقان استان البرز.
- محمدی، حمیدرضا و غنجی، محمد (۱۳۸۵). «چالشهای ژئوپلیتیکی مواد مخدر در جنوب غرب آسیا»، **فصلنامه ژئوپلیتیک**، سال دوم شماره اول.
- مسعودنیا، حسین (۱۳۸۴). «مسائل امنیتی خلیج فارس بعد از سقوط صدام»، **فصلنامه راهبرد**، شماره ۳۷.
- مویر، ریچارد (۱۳۷۹). **درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی**، ترجمه دره میرحیدر با همکاری سیدیحیی رحیم صفوی، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- میرحیدر، دره (۱۳۸۴). **مبانی جغرافیایی**، تهران: سمت.
- نادری قطب دینی، عباس (۱۳۸۳): **کتاب خاورمیانه (۱)**، ویژه مسائل، آینده فرهنگی **خاورمیانه**، چالش های خاورمیانه، تهران: ابرار معاصر.
- نعمتی، محمدرضا و رحیمی، حسن (۱۳۹۲). «بررسی تنگناهای ژئوپلیتیکی منطقه جنوب غربی آسیا و اثرات آن بر کشورهای منطقه»، **همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب**

آسیا؛ مسائل تحولات و چشم انداز، در تاریخ ۱۸ مهر ۱۳۹۲ در دانشگاه پیام نور واحد طالقان استان البرز.

- هاگت، پیتر (۱۳۷۵). **جغرافیای ترکیبی نو**، ترجمه شاپور گودرزی نژاد، تهران: سمت.
- یاقوت حردانی، هادی (۱۳۹۱). ارزیابی اثرات پدیده گرد و غبار، بر کیفیت زندگی روستاییان، مطالعه موردی: روستاهای حوزه نفوذ شهرستان اهواز (بخش حمیدیه)، **پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس**.

- Clark, colin, pyne, tony (1987). politics, security and development in small states (london: allen& unwin, 1971), p.59.
- Douerthy, j, pfaltzgraff, r (1990). contending theories of international relations(n.y: harper and row, 1990), p. 442.
- Fuller, Graham & Francke, Rend (1999). The Arab Shia: The Forgotten Muslims, New York, St. Marti press, 1999.
- Plano, jack, olton, roy (1982). the international relations dictionary,(london: longman, 1982), p. 325.
- schmiter, Philip (1969). three new- functional hypotheses about international integration, international organization, vol. xxii, no. 2,(spring 1969), pp.162-164.
- Smith, Peter H (1992). "Introduction; The Politics of Integration: Concepts and Themes" in The Challenge of integration: Europe and the Americas; edited by P. H. Smith; NewBrunswick: Transaction.
- Taylor, tevor (1978). approaches and theory in inter national theories'london, newyork, lonyman, p237.

